

TARSÛSÎ MEHMED EFENDİ

hur eseri üzerine yazılan bir hâşiyedir (İstanbul 1267, 1289 [Abdürrezzâk el-Antâkî'nin hâşiyesiyle birlikte], 1304, 1309, 1312, 1317). **Rahmi Efendi** *el-Feyzû'l-kudsî 'ale't-Tarsûsî* adıyla bir hâşiyeye kaleme almıştır. **2. Hâşiyeye 'alâ Risâleti isbâtî'l-vâcib ve havâşihâ.** Celâleddin ed-Devvânî'nin eserine dair bir hâşiyedir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4834, vr. 212-230, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2032, Kılıç Ali Paşa, nr. 508, vr. 61-89, nr. 656, vr. 17-57, Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1172, vr. 54-77; Köprülü Ktp., Mehmed Âsım Bey, nr. 201 [müellif hattı]). **3. Ünmûzecü'l-'ulûm li-erbâbi'l-fühûm.** Lugat, vaz', işti-kak, sarf, nahiv, meânî, bedî', beyân, aruz, kafiye, mantık, âdâb, kelâm, usûl-i fıkıh, usûl-i hadîs, tefsir, tecvid, hadis, fıkıh, ferâiz, tasavvuf, ebdân, tıp, hesap başlığı altında yirmi dört ilmin kısa tanımlarını ve temel konularını içeren ansiklopedik bir eserdir (İstanbul 1275). Ebû Saîd el-Hâdimî çeşitli konularla ilgili tartışmalarında bu esere sıkça atıfta bulunmuş ve onu eleştirmiştir (Sarıkaya, s. 36, 143). **4. Hâşiyeye 'ale'l-Beyzâvî fî tefsîri sûreti'l-Mülk** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3714, vr. 14-31; *TÜYATOK*, 01/I, s. 159, 168). *Ta'likât (Hâşiyeye) 'alâ Envârî't-tenzîl* adıyla kayıtlı kitap da (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 91, vr. 1-48; Servili, nr. 21 [müellif hattı]) bu eser olmalıdır. **5. Hâşiyeye 'alâ Risâleti'l-âdâb.** Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin münâzara âdâbına dair eseri üzerine yazılmıştır (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1845, vr. 131-139, nr. 1863, vr. 82-97; Fâtih, nr. 4731, vr. 1-12; Yazma Bağışlar, nr. 4165, vr. 1-13; Serez, nr. 3851, vr. 30-42). **6. Hâşiyeye 'alâ Hâşiyeti şerhi Hidâyeti'l-hikme.** Kâdî Mîr Meybûdî tarafından Esîrûddin el-Ebherî'nin eserine yazılan şerh için Muslihüddîn-i Lâri'nin kaleme aldığı hâşiyenin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1919, vr. 260-297, Kılıç Ali Paşa, nr. 1039, vr. 151-165; Millî Ktp., nr. 1579, vr. 18-49). **7. Hâşiyeye 'alâ Hâşiyeti Kul Ahmed.** Ebherî'nin *İsâgüci* adlı eserine Molla Fenârî'nin yazdığı *el-Fevâ'idü'l-Fenâriyye* adlı şerhe dair Kul (Kavl) Ahmed'in kaleme aldığı hâşiyenin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2618 [müellif hattı], Yazma Bağışlar, nr. 2049, vr. 28-70; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 688; MÜ İlahiyat Fakültesi Ktp., Yazmalar, nr. 614). **8. Miftâhu'l-hulâsa li'l-Miftâh** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3714, vr. 39-103, Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 736, vr. 11-69; Edirne Selimiye Ktp., nr. 1802; ayrıca bk. *TÜYATOK*, 01/III, s. 686). **9. Şerhu**

Tuĥfeti'l-mülûk (a.g.e., 01/II, s. 525). **10. Kışsatü Yûsuf** (1143 [1730] tarihli müellif hattı nüshası için bk. a.g.e., 01/II, s. 537; Kütahya Vahîd Paşa İl Halk Ktp., nr. 820). **11. Mecmû'atü'l-mevâ'iz** (müellif hattı nüsha için bk. a.g.e., 01/II, s. 511). **12. Hâşiyeye 'alâ tefsîri sûreti Yâsîn** (a.g.e., 01/II, s. 150-151). **13. Kifâyetü'l-ma'tûrât fi'l-'amel bi-rub'i'l-muĥanĥarât.** **14. Risâle fi'l-'amel bi-rub'i'l-muĥanĥarât.** Astro-nomiye ilgili olan son iki eserden birincisi iki mukaddime ve yirmi babdan, ikincisi bir mukaddime ile altı fasıldan oluşmaktadır (nüshaları için bk. İhsanoğlu v.dğr., I, 369). Bunlardan başka Tarsûsî'nin bazı küçük risâleleri başta Adana İl Halk Kütüphanesi (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ne nakledilmiştir) olmak üzere çeşitli kütüphanelerde mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1657; Cebertî, 'Acâ'ibü'l-âşâr, I, 135, 140-141; İsmet, *Tekmilletü's-Şekâik*, V, 63-64; *Osmanlı Müellifleri*, I, 348; *Serkis, Mu'cem*, II, 1238; *Hedîyyetü'l-'ârifin*, II, 309; Sait Uğur, *İçel Tarihi*, Mersin 1945, II, 55; *Fihrisü'l-Hizânetü't-Teymûriyye*, Kahire 1367-69/1948-50, I, 79, 80, 176, 177; III, 182; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 12; *TÜYATOK*, 01/I, s. 86, 150-151, 158, 159, 168, 217, 233, 249, 294, 317; 01/II, s. 345-346, 370, 473, 511, 525, 530, 537; 01/III, s. 686, 724; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, III, 102; M. Zâhid Keveserî, *el-Tahrîrü'l-veciz fî mâ yebteĥihü'l-müsteciz* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1413/1993, s. 20, 38; Ahmed Akgündüz v.dğr., *Arşiv Belgeleri Işığında Tarsus Tarihi ve Eshâb-ı Kehf*, İstanbul 1993, s. 468-470; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 368-369; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbi 1425/2004, I, 333, 349; *Mu'cemü'l-maĥtû-tâti'l-mevcûde fî mektebâti İstânbûl ve Ânâtüli* (haz. Ali Rıza Karabulut) [baskı yeri ve tarihi yok], II, 1144-1145; Yaşar Sarıkaya, *Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Âlimi: Ebu Said el-Hâdimî*, İstanbul 2008, s. 35-36, 39, 49, 143-145, 277; Müjgan Cunbur, "Mersin Kültür Tarihinde Osmanlı Dönemi Bilim Adamları ve Eserleri", *İçel Kültürü*, II/5, Mersin 1988, s. 4.

ABDULLAH KAHRAMAN

TARTÛS

(طرسوس)

Suriye'de Akdeniz kıyısında tarihî bir şehir.

Antartus (Antarsus), Antarados, Konstantia, Tortosa (Tortouse) adlarıyla da anılan Tartûs, Suriye'nin sahil kesiminde kıyı çizgisinin 2 km. kadar yakınında bulunan Ervâd adasının karşısında yer alır. Bundan dolayı şehre Grekçe Antarados (Ervâd'ın karşısı) adı verilmiştir. Eskiçağ'da Ervâd

adasının bir kolonisi şeklinde kuruldu. Milâttan sonra 346'da Bizans İmparatoru Konstantios tarafından yeniden inşa edildi. Şehir Hz. Ömer zamanında Ubâde b. Sâmîit kumandasındaki İslâm kuvvetleri tarafından 17 (638) yılında ele geçirildi. Yerli halk şehri terketti, bu yüzden Tartûs uzun süre iskân edilmeden kaldı. Suriye Valisi Muâviye, Hz. Osman'ın halifeliği döneminde burada yeni bir müstahkem şehir kurdu; Kıbrıs ve Ervâd adasının fethinin (28/649, 33/654) ardından iktâ tahsis ettiği askerleri buraya yerleştirdi (Belâzürî, s. 190). Ya'kûbî yanlış olarak Anzarzûs şeklinde kaydettiği Tartûs'ta Kindeliler'in yaşadığını söyler (*el-Büldân*, s. 162). İbn Havkal şehrin Humus'a bağlı bir kale olduğunu ve etrafının taştan yapılmış surlarla çevrili bulunduğunu, Hz. Osman'a ait mushafın da burada muhafaza edildiğini kaydeder (*Şûretü'l-arz*, s. 176-177). İbn Hurdâzbih de Tartûs'un (Antartus) Humus arazisi içinde yer aldığını belirtir (*el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 76). Kudâme b. Ca'fer, Tartûs'tan Cünd-i Humus'a bağlı bir şehir diye bahseder (*el-Harâc*, s. 188). Şerîf el-İdrîsî, Tartûs'un Suriye sahillerinde Humus'a iki merhale mesafede müstahkem surlarla çevrili küçük bir ticaret merkezi olduğunu, şehrin çok güzel çarşılarında canlı bir ticaret hayatının hüküm sürdüğünü söyler (*Nûzhetü'l-müşâk*, I, 375; II, 644). İdrîsî, Tartûs'taki ünlü Meryem (Mâriyâ) Kilisesi'ni yanlışlıkla Ervâd adasında gösterir (a.g.e., II, 644). Yâkût el-Hamevî, şehrin adının Taratûs şeklinde okunması gerektiğini ve VII. (XIII.) yüzyılın ilk çeyreğinde Haçlılar'ın elinde bulunduğunu kaydeder (*Mu'cemü'l-büldân*, IV, 33-34). Ebû'l-Fidâ ise kendisinden önceki coğrafyacıların verdiği bilgileri tekrarlamakla yetinir. İbn Fazlullah el-Ömerî, Tartûs'un VIII. (XIV.) yüzyılda Trablus'a (Trablusşam) bağlı olduğunu belirtir (*et-Ta'rif*, s. 259). Kalkaşendî'nin verdiği bilgilerden şehrin IX. (XV.) yüzyılda da Trablus'a bağlı bulunduğu anlaşılmaktadır (*Şubĥu'l-a'şâ*, IV, 148).

İbn Havkal, çağdaşı Bizans İmparatoru Nikephoros Phokas'ın 357-358 (968-969) yıllarında gerçekleştirdiği Suriye seferi sırasında Tartûs şehrini de kuşattığını, ancak kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlandığını ve imparatorun buradan uzaklaştığını zikrederken (*Şûretü'l-arz*, s. 176-177) Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, 10 Zilhicce 357 (5 Kasım 968) tarihinde Trablus önlerine gelen imparatorun dokuz günlük bir kuşatmanın ardından Arka'yı ele geçirdiğini ve daha sonra diğer sahil şehirleri üzerine yürüdüğünü, Hisnıcebele ve Merakiye ile birlikte

Tartûs'u da zaptettiğini söyler (*Tarih*, s. 131; krş. Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 93). Şehir 384'te (994) Bizans İmparatoru II. Basileios tarafından alındı. Basileios harabe halinde olan Tartûs'u inşa ettirerek buraya Ermeniler'i iskân etti (Honigmann, *a.g.e.*, s. 105). Tartûs 475 (1082-83) yılında Suriye Selçuklu Meliki Tâcüddevle Tutuş tarafından zapt edildi. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu I. Süleyman Şah 477'de (1084) Suriye'deki Bizans hâkimiyetine son verdi ve Antakya ile beraber Tartûs'u da hâkimiyetine aldı. Aynı yıl Suriye Selçuklu Meliki Tutuş, Suriye'deki diğer bazı şehirlerle birlikte Tartûs'u da ele geçirdi. I. Haçlı Seferi sırasında Tartûs'un önemli bir liman şehri olduğunu farkedilen Haçlılar burayı zapt etmek için harekete geçti. Toulouse Kontu Raymond de Saint Gilles, Arka şehrinde karargâh kurduğu sırada Raymond Plet ile Kont Raymond de Turenne'i Lazkiye ile Trablusşam arasındaki liman şehri Tartûs üzerine bir baskın yapmaya teşvik etti. Bunlar, 16 Şubat 1099'da karanlık basarken şehir önlerine gelip sayılarını fazla göstermek için sur boyunca ateş yaktilar. O sırada Trablus Emîri İbn Ammâr'a bağlı olan Tartûs'un valisi korkup gece yarısı deniz yoluyla şehri terketti. Ertesi sabah Haçlılar hiçbir mukavemetle karşılaşmadan şehre girdiler. Tartûs'un işgali Haçlı seferini büyük ölçüde takviye etti. Raymond burayı üs edinip Trablus'u aldı. Trablus Emîri Fahrülmülk Ebû Ali Ammâr, Tartûs'un Haçlılar'ın eline geçmesi üzerine Humus ve Dimaşk'tan askerî yardım istedi. Dimaşk ordusu 2000 askerle yardıma geldi. Humus ordusu da Emîr Yâhiz'in idaresinde sefere katıldı. Trablus, Dimaşk ve Humus askerlerinden oluşan kuvvetler Tartûs yakınlarında cereyan eden savaşta mağlûp oldular ve ağır kayıplar verdiler (22 Cemâziyelâhir 495 / 13 Nisan 1102). Çağdaş tarihçi Anna Komnena da Tartûs'un

işgal edildiğini öğrenen Dimaşk atabeginin büyük bir ordu toplayıp Raymond'un üzerine yürüdüğünü, ancak onun bir savaş hilesiyle atabegi yendiğini kaydeder (*Alexiad*, s. 344). Tartûs, Devol Antlaşmasıyla Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'a verildi (Safer 502 / Eylül 1108). Raymond'un ölümünden (Şâban 505 / Şubat 1112) sonra yerine geçen çocuk yaştaki oğluna Antakya Prinkepsi Tankred yardımcı oldu. Buna karşılık Tartûs, Sâfisâ (Sâfitâ), Merâkiye ve Hisnülekrâd, Tankred'in idaresine bırakıldı (İbnü'l-Kalânîsî, s. 289).

Atabeg Nüreddin Mahmud Zengî 547 (1152) yılında Tartûs üzerine yürüdü ve şehri ele geçirdi. Ancak Kudüs Kralı III. Baudouin kısa bir süre sonra şehri zapt edip Templier (Dâviyye) şövalyelerine teslim etti (Runciman, II, 279). Şehir ardından tekrar Trablus Haçlı Kontluğu'nun hâkimiyetine geçti. Selâhaddin-i Eyyûbî 1 Rebü-lâhir 584'te (30 Mayıs 1188) Antakya prinkepsliğine karşı sefere çıktı. Antakya ile Kusayr (Altınözü) dışındaki bütün şehirleri ve Tartûs'u fethetti (Cemâziyelevvel 584 / Temmuz 1188). Ancak burçlardan biri kolaylıkla ele geçirilirken Templier şövalyelerinin savunduğu diğer burcu ele geçirmekte zorlandı ve kuşatmayı kaldırdı. Şehri tahrip etti ve ayrılırken yıktığı Meryem Kilisesi daha sonra Haçlılar tarafından onarıldı. Şehir 598 (1202) depreminde zarar gördü. Trablus Haçlı Kontu Raymond, İsmâilîler'e ait Havâbî Kalesi'ne karşı düzenlediği sefer yüzünden Meryem Kilisesi'nde iken Bâtınîler tarafından 611'de (1214-15) öldürüldü (*İA*, XII/1, s. 25). Sicilya Kralı ve Alman İmparatoru II. Friedrich ile Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil Muhammed müslümanlarla Haçlılar arasındaki savaşlara son vermek amacıyla bir antlaşma yaptılar (28 Rebülevvel 626 / 24 Şubat 1229). Trablus, Hisnülekrâd, Sâfisâ, Merkab ve Antakya ile beraber Tartûs bu antlaşmaya dahil edilmedi; müslümanlarla bu şehirlerin halkları arasında çıkacak bir savaşta imparator tarafsız kalacaktı.

Memlük Sultanı I. Baybars'ın 666'da (1268) gerçekleştirdiği Suriye seferi sırasında Tartûs'u elinde tutan Templier şövalyeleri çeşitli hediyeler sunup 300 müslüman esiri serbest bırakarak sultanın gönülünü aldılar. Sultan Baybars 10 Cemâziyelâhir 669'da (24 Ocak 1271) Haçlılar üzerine yeni bir sefere çıktı. Bu sefer esnasında Haçlılar, Tartûs'u barış yoluyla teslim ettiler ve hıristiyanların hâkimiyetindeki topraklara çekildiler (Thorau, s. 204). Memlük Sultanı Kalavun'un Moğollar'ın Haçlılar'la ittifakını önlemek için Haçlı kontla-

rıyla yaptığı, on bir yıl sürecek antlaşmaya Templier şövalyelerinin reisi William de Beljeoca da imza atmıştı. Halil b. Kalavun, Akkâ'yı fethettikten sonra aralarında Tartûs'un da bulunduğu bütün Suriye sahillerini Haçlılar'dan temizledi (690/1291). Fakat Ervâd adasından gelen Templier şövalyeleri 700-702 (1300-1302) yıllarında Tartûs'ta kaldılar. Muhammed b. Kalavun 702'de (1302-1303) şehri şövalyelerden geri almayı başardı. Bu tarihten itibaren Tartûs, Trablus nâibinin idaresinde küçük bir idarî birim olarak kaldı. Kıbrıs Kralı I. Pierre 1367-1369 yıllarında donanmasıyla Ervâd ve Tartûs'a saldırdı, sahildeki şehirleri ele geçirdi.

1516'da Suriye toprakları Osmanlı hâkimiyetine girdi. Tartûs XIX. yüzyılda Beyrut vilâyetinin Trablusşam sancak ve merkez kazasına bağlı 2481 kişinin yaşadığı bir nahiye merkezi olup kasabada iki cami, bir kilise, üç hamam ve eski bir kale bulunmaktaydı (*Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 3009-3010). 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının ardından Tartûs Suriye'nin en önemli ticaret limanlarından biri haline geldi. 1970 yılı sonlarından itibaren Tartûs, Suriye'nin mühim bir vilâyet (muhafaza) merkezi oldu. 1981'de şehirde 52.589 kişi yaşıyordu. Bu sayı 2003'te 85.772'ye, 2010 yılı başlarına ait tahminlere göre 98.000'e çıktı. Sâfisâ, Deriküş, Şeyhbedr, Banyas ve Tartûs adlı beş idarî birimden oluşan muhafazanın 1981'de 443.290 olan nüfusu 2009 yılında 689.000 kişiye ulaştı. Muhafazaya bağlı dokuz nahiye, yirmi altı belde ve 860'tan fazla köy ve mezraa vardır.

Tartûs halkının büyük çoğunluğu müslümanlardan meydana gelir; az sayıda Ortodoks hıristiyan vardır. Tarım şehir halkının önemli geçim kaynağıdır; bunun yanında el sanatları, zeytinyağı sanayii ve balıkçılık gelişmiştir. Şehirde canlı bir ticaret hayatı vardır. Irak'tan gelen petrol boru hattı Tartûs Limanı'na ulaşmaktadır. Tartûs, Lazkiye'den sonra Suriye'nin ikinci büyük limanı olmakla beraber bazı yıllarda (meselâ 1979) liman trafiğinin Lazkiye'yi geçtiği görülür. Tartûs'ta bulunan katedral gotik mimarinin İslâm ülkelerinde rastlanan en gösterişli yapılarından biridir. İbrâhim Adî Türbesi kare planlı, üzeri dilimli kubbe örtülü, küçük ölçekte bir Osmanlı makam türbesidir. Osmanlı hamamı büyük oranda yenilenmiştir. Orta çağ'da Tartûsî nisbesiyle meşhur birçok âlim arasında Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed el-Mukrî, Kâdî Ebû'l-Fazl Abbas b. Ahmed el-Havâtîmî, Ebû Sehl Muhammed b. Hârûn el-Mutarriżî, Hâfız Ebû

Tartûs Limanı'ndan bir görünüş

TARTÛS

Bekir Muhammed b. İsa et-Temîmî, Reîs Ebû Muhammed Ubeydullah b. Yahyâ ve Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed zikredilebilir (Sem'ânî, VIII, 233-234).

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 190; Ya'kûbî, *el-Büldân* (nşr. M. Emîn Dannâvî), Beyrut 1422/2002, s. 162; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 76; Kudâme b. Ca'fer, *el-Harâc* (Zebîdî), s. 188, 298; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 176-177; Yahyâ b. Saîd el-Antakî, *Târîh* (ed. L. Şeyho v.dğr.), Beyrut 1909, s. 131; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 187, 289; Şerîf el-İdrîsî, *Nüzhetu'l-müştaşk*, Beyrut 1409/1989, I, 375; II, 643-644; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 233-234; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), IV, 33-34; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 492-493; X, 121, 344; XII, 7; Ebû'l-Fidâ, *Takvimü'l-büldân* (nşr. J. T. Reinaud – M. G. de Slane), Paris 1840, s. 229, 253; İbn Abdülhak el-Bağdâdî, *Merâşidü'l-ihtilâf 'alâ esmâ'i'l-emkine ve'l-bikâf* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Beyrut 1373/1954, I, 125; II, 884; İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rif bi'l-muştaşahi's-şerîf* (nşr. Semîr ed-Dürübî), Kerek 1413/1992, s. 259; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, IV, 146, 148, 177, 236; VII, 354; XIV, 65; A. Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası* (trc. Bilge Umar), İstanbul 1996, s. 344; Guy le Strange, *Palestine under the Moslîms*, Boston 1890, s. 36, 352, 369, 394-395, 544; R. Dussaud, *Topographie historique de la Syrie antique et médiévale*, Paris 1927, s. 91, 98, 119, 121-125, 512; N. Elisséef, *Nûr ad-Dîn*, Dama 1967, I, 237; II, 424, 472-473, 616, 659, 687; E. Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı* (trc. Fikret Işıltan), İstanbul 1970, s. 93, 105, 108, 121, 127; a.mlf., "Tartûs", *İA*, XII/1, s. 24-26; a.mlf. – [C. E. Bosworth], "Tartûs", *EP* (İng.), X, 309-310; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1983, s. 104, 133, 254; Ramazan Şeşen, *Salâhad-dîn Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 78, 212; a.mlf., *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*, İstanbul 2009, s. 122, 130-132, 140-144; W. Müller-Wiener, *el-Kilâf eyyâme'l-hurûbi's-Şalîbiyye* (trc. M. Velîd el-Cellâd), Dimaşk 1984, s. 61-62; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabegliği (Tog-teginliler)*, İstanbul 1985, s. 17-18, 26; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 279; ayrıca bk. İndeks; P. Thorau, *The Lion of Egypt: Sultan Baybars I and Near East in the Thirteenth Century* (trc. P. M. Holt), London-New York 1992, s. 167-168, 190, 204-205, 234; Birsal Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, İstanbul 2007, s. 50-51; Kâmûsü'l-a'lâm, IV, 3009-3010; Abdülkerîm Halîme, "Tartûs", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 2005, XII, 552-554.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

TARZ

(الطرز)

Sanat dalında bir ekole bağlı olmakla birlikte sanatkârın eserine yansıyan kendi rengi ve özelliği

(bk. ÜSLÛP).

TASADDUK

(bk. SADAKA).

TASARRUF

(bk. KERÂMET).

TASARRUF

(التصرف)

Sözlükte "ileri geri hareket etme, bir durumdan başka bir duruma geçme; kazanmak için çaba harcama" anlamlarındaki **tasarruf** fıkıhta daha çok hukukî işlemleri belirten bir terimdir. Fıkıh literatüründe bu çerçeveyi aşan kullanımlarının bulunduğu, hatta bazan ibadetler ve cezaya konu eylemlerin bu kelimeyle ifade edildiği dikkate alındığında tasarrufun, mümeyyiz kişiden irade ile sâdir olup kendisine fikhî sonuç bağlanan bütün fiilleri kapsayacak genişlikte bir kavram olduğu söylenebilir. Gerek fıkıhta gerekse Türk hukuk dilinde bu kelimeyle tamlama şeklinde yapılan veya aynı kökten türetilen birçok terim bulunmaktadır. Taahhütlerin (iltizam) ifası niteliği taşıyan veya mâmelekin aktifinde eksilme meydana getiren muamelelere "tasarruf işlemleri", icâreteynli vakıf sahiplerinin zilyetliğini ifade etmek üzere "mutasarrıf", mahfuz hisse sahibi mirasçısı olan mürisin malları üzerinde ölüm bağı tasarruf yapabileceği nisbeti belirtmek için "tasarruf nisabı" denmesi gibi. Türkçe'de tasarruf ayrıca "harcamadan kısıntı yapmak" anlamına geldiği için kişilerin koruma veya değerlendirme amacıyla bir yere ayırdığı yahut emanet ettiği parasal birikimler tasarruf diye anılmış ve buna bağlı olarak "tasarruf hesabı, tasarruf sandığı" gibi tabirler ortaya çıkmıştır.

Daha çok iki iradenin uyuşmasıyla meydana gelen hukukî işlemleri (sözleşme) ifade eden akid terimi fıkıh literatüründe vasiyet, talâk ve yemin gibi tek taraflı iradeye dayalı şer'î (dinî-hukukî) sonuç doğuran işlemleri de kapsayacak biçimde kullanılmıştır. Tasarruf öncelikle -gerek vasiyet gibi tek taraflı gerekse satım sözleşmesi gibi iki taraflı- hukukî sonuç doğurmaya yönelik irade beyanlarını (hukukî muamele) düşündürür. Hukukî işlem niteliğinde olmayan insan fiillerini belirtmek için kullanıldığında ise daha çok ceza dışında sonuçların bağlandığı fiiller söz konusudur. Fıkıhta tasarruflar genellikle yapısı bakımından ayırma tâbi tutularak söz şeklinde olanlar "et-tasarrufâtü'l-kavliyye" ve eylem şeklinde olanlar "et-tasarrufâtü'l-fi'liyye" diye adlandırılmıştır. Eylem şeklinde olanlar içinde günümüz hukuk

terminolojisinde haksız fiil diye bilinenler ağırlıklı yer tuttuğu ve özellikle klasik eserlerde cinayet ve gasbın fiilî tasarruf olarak nitelendiği dikkate alınarak (*Câmî'u'l-fuşûleyn*'den naklen İbn Âbidîn, IV, 479) bir kısım çağdaş yazarlar tarafından "et-tasarrufâtü'l-fi'liyye" kavramı doğrudan haksız fiilleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Mahmesânî, I, 165; II, 7-8). Tasarrufun yer yer in'ikâd ve türevleriyle de irtibatlandırılarak "hukukî işlem" anlamında kullanımına erken dönem fıkıh ve usul eserlerinde rastlanır (meselâ bk. Müzenî, s. 89; Cessâs, II, 341; III, 129, 130, 446; Debûsî, s. 429; İbn Abdülber, s. 343, 392, 488; Şîrâzî, I, 257, 259, 260; Serahsî, *el-Meb-sût*, III, 38, 49; IV, 130, 218; *el-Uşûl*, II, 350). Yine bazı fıkıh kitaplarında ehliyet, velâyet gibi kelimelerle isim tamlaması yapılarak tasarruf merkezli kavramların kullanıldığı görülür (meselâ bk. Zeylaî, III, 46, 98, 248, 323).

İslâm hukukçuları hukukî işlem anlamıyla tasarrufları değişik açılardan tasnif etmişlerdir. İşlevi bakımından tasarruflar temlikât, teberruât, takyîdât, itlâkât, iskâtât, iltizâmât kısımlarına ayrılmıştır. Temlikât bir malın veya menfaatin mülkiyetini intikal ettiren, temlik sonucunu doğuran hukukî işlemlerdir; satım ve kira akdi gibi. Bu tür işlemlerde malların veya malın bedelin karşılıklı temlik ve teslimi esastır. Teberruât karşılıksız kazandırma teşkil eden hukukî işlemlerdir; hibe ve vasiyet gibi. Takyîdât verilen veya var olan yetkiyi geri alan veya kısıtlayan işlemlerdir; vekili azil, tasarrufuna izin verilen kimseyi hacir altına aldırma gibi. İtlâkât yetki veya izin veren hukukî işlemlerdir; vekâlet gibi. Iskâtât hak sahibinin kendi hakkını ortadan kaldırması sonucunu doğuran tek taraflı hukukî işlemlerdir; boşama, köle âzat etme, ibrâ gibi. İltizâmât taraflardan her ikisinin veya sadece birinin istediği an feshedebildiği işlemlerdir; vedîa, âriyet, rehin, kefalet gibi. Hukukî işlemlerin şarta bağlanıp bağlanamaması açısından da bu ayırım özel bir öneme sahiptir (ayrıca bk. MUAMELE; ŞART; TEMLİK).

BİBLİYOGRAFYA :

Türk Hukuk Lûgati, Ankara 1998, s. 323-324; Müzenî, *el-Muhtaşar* (nşr. M. Zührî en-Neccâr), Beyrut 1393/1973, s. 89; Cessâs, *Muhtaşaru ihtilâfi'l-ulemâ'* (nşr. Abdullah Nezir Ahmed), Beyrut 1416/1995, II, 341; III, 129, 130, 446; Debûsî, *Takvimü'l-edille* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 429; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medineti'l-Mâlikî*, Beyrut 1407/1987, s. 343, 392, 488; Ebû İshak eş-Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), I, 257, 259, 260; Serahsî, *el-Meb-sût*, III, 38, 49; IV, 130, 218; a.mlf., *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî),